

ний//Экспертная практика. М., 1976. Вып. 8. 11. Ковалев В.В. Опыт работы с карто-текой следов орудий взлома//Экспертная практика. М., 1987. Вып. 25. 12. Андриано-ва В.А., Венецкий А.П. Использование дактилоскопических картотек криминали-стических подразделений для раскрытия квартирных краж: Метод. письмо № 43. М., 1980. 13. Титов В.И. Выбор признаков пальцевых узоров и методов их кодирования при осуществлении дактилоскопических учетов//Проблемы правопедания в совре-менный период. Томск, 1990. 14. Разумов Э.А. Организация и ведение коллекций следов обуви// Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1988. Вып. 37. 15. Басай В.Д., Кириченко О.А. Основи одорології: Монографія. Івано-Франківськ, 2002. 16. Салтєвський М.В., Глибок В.М. Запахові сліди у слідчій практиці: Учеб. посібник. К., 1992. 17. Биленчук П.Д., Лукьянчиков Е.Д. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступлений: Учеб. пособие. К., 1993. 18. Инструкция по изъятию, консервации запаха человека. К., 1993. 19. Кли-менко Н.И., Солодкий Н.И. Обучение следователей возможностям информацион-но-поисковых систем – потребность практики// Пути и методы совершенствования преподавания специализированных курсов криминалистики. К., 1990. 20. Приказ МВД Украины №140 от 9. 03. 92 г. «Об утверждении Положения о деятельности экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел Украины». 21. Наказ МВС України № 30 від 18 січня 1999 року «Про затвердження Положення про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС Украї-ни, штатів цього Державного центру, типового положення про науково-дослідний експертно-криміналістичний центр при ГУМВС України в Криму, м. Києві та Київ-ській області, УМВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, а також типової структури цього центру». 22. Дяченко Н.М. Актуальні питання дослідження біологічних слідів людини методом ДНК-аналізу в розкритті та розслідуванні злочинів//Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинств-ві. Х., 2003. 23. Дяченко Н.М., Полтавський А.О. Встановлення особи за допомогою криміналістичних обліків ОВС України: сучасний стан та перспективи розвит-ку//Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Х, 2003. Вип. 3.

Надійшла до редколегії 09.09.05

О.С. Рождественська

СПЕЦИФІЧНІ КРИТЕРІЇ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Актуальність питання удосконалення класифікації суб'єктів правових відносин у інформаційній сфері зумовлена, з одного боку недостатнім рівнем категоріальної юридичної визначеності, а з іншого – активізацією в сучасних правовідносинах руху соціальної інформації, що підштовхує інтенсифікацію і юридичних досліджень у цій галузі.

Тому вбачаємо корисним здійснити спробу відокремлення близьких за назвами різновидів суб'єктів правових відносин за їх ознаками для розвитку і удосконалення традиційної класифікації. Такий підхід дасть можливість більш повного і точного розуміння ролі і статусу певних видів суб'єктів правовідносин і сприятиме поглибленню теоретико-правового фундамен-ту становлення окремих галузевих сфер юриспруденції і, зокрема інформа-ційного права.

У теорії та й юридичній практиці поширеним є використання в класифікації суб'єктів правових відносин, як в загальному розумінні, так і в галузево-прикладному, різновиду суб'єкта, який має ознаки, що відрізняють його від інших та дають підстави для формування специфічної правосуб'єктності. Найменування такої категорії суб'єктів в залежності від рівня теоретичної або галузевої концепції змінюється. У зв'язку з цим складається ситуація, коли одночасно використовуються терміни: «спеціальний суб'єкт», «обов'язковий суб'єкт», «комплексний суб'єкт» «допоміжний суб'єкт», «особливий суб'єкт», що не є синонімами.

Питання, що близько стосуються означеної проблематики, вивчали науковці-юристи Арістова І.В., Батурін Ю.М., Венгеров О.Б., Гавловський В.Д., Денісова О.С., Копилов В.А., Лєгеза Ю.О., Орлов П.І., Письменицький А.А., Скакун О.Ф., Тихомиров Ю.П., Цимбалюк В.С. та інші. Тому розкриття проблеми розуміння специфічності ознак деяких видів суб'єктів правових відносин у контексті удосконалення їх класифікації та стосовно такого різновиду самих правовідносин як інформаційні правовідносини не можуть не враховувати певні методологічні напрацювання попередників.

Слід відзначити, що за останні десятиріччя юридичною наукою практично не здійснювалось спроб на рівні спеціального дослідження класифікаційного розмежування термінів «спеціальний суб'єкт», «суб'єкт зі спеціальною правосуб'єктністю», «обов'язковий суб'єкт» і «допоміжний суб'єкт», «особливий суб'єкт» або «відокремлений суб'єкт».

Найбільш широко поширеним у національному законодавстві та юридичному обороті виступає термін «спеціальний суб'єкт». Але розуміння його у різних галузевих сферах не є однаковим.

Так, в кримінально-правовому тлумаченні спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім необхідних загальних ознак (осудність, досягнення певного віку), додатково має спеціальні (особливі) ознаки.

Отже, ознаки спеціального суб'єкта завжди доповнюють загальне поняття, і тому вони завжди є додатковими. До їх числа можна віднести такі ознаки, як службова особа, лікар, працівник транспорту, військовослужбовець, особливо небезпечний рецидивіст та ін.

У більшості випадків ознаки спеціального суб'єкта прямо зазначені у кримінальному законі. Так, у статтях КК про службові злочини (ст.ст. 364-370) прямо зазначається, що вони можуть бути вчинені тільки службовими особами. Більш того, у примітці 1 до ст.364 КК дається законодавче визначення поняття службової особи. Так, саме в ст.375 КК зазначається, що відповідальність за цей злочин настає лише за винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

В інших же випадках в самому законі ознаки спеціального суб'єкта хоча прямо і не зазначаються, але вони безпосередньо впливають з його змісту. Так, в ст.371 КК прямо не зазначено, хто є суб'єктом незаконного арешту, затримання або приводу. Однак шляхом тлумачення закону неважко встановити, що суб'єктом зазначеного злочину можуть бути лише ті працівники правоохоронних органів або суду, які наділені правом здійснювати арешт, затримання або привід.

Найчастіше (приблизно 60%) [1, с.120-121] на ознаки спеціального суб'єкта законодавець вказує при описуванні основного складу злочину. В ч.1 ст.114 КК передбачено, що суб'єктом шпигунства може бути тільки іноземний громадянин або особа без громадянства, а в ст. 117 КК прямо зазначається, що відповідальність за умисне вбивство під час пологів або зразу ж після пологів несе тільки мати новонародженої дитини.

Поряд з поняттям загального суб'єкта КК передбачає і поняття спеціального суб'єкта. Частина 2 ст.18 визначає, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Таким чином, спеціальний суб'єкт – це особа, яка крім обов'язкових загальних ознак (фізична осудна особа, яка досягла певного віку) має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть бути різними, наприклад, службове становище, професія (лікар), певна діяльність (підприємець), родинні відносини (мати новонародженої дитини) та інші.

Однак частими є випадки, коли ознаки спеціального суб'єкта використовуються законодавцем при описуванні кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочинів. Так, у ч.2 ст.368 кваліфікуючою ознакою одержання хабара є здійснення цього злочину службовою особою, яка обіймає відповідальну посаду.

Таким чином, ознаки спеціального суб'єкта певною мірою є обмежувальними, бо вони визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка особа, а тільки та, яка має такі ознаки. Тому особи, які не мають таких ознак, не можуть нести відповідальність за конкретним кримінальним законом, у якому зазначений спеціальний суб'єкт. Так, якщо у вбивстві дитини разом з матір'ю новонародженої дитини брали участь і інші особи, вони несуть відповідальність не за ст.117, а за ст.115 (за просте чи навіть кваліфіковане вбивство) [2, с.133-134].

До питання спеціальних суб'єктів правових відносин звертаються також О.Ф. Скаун [3, с.362–363], А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарев, О.Л. Слісаренко [4, с.99]. Так в своєму виданні 2001 року вони пишуть: «У межах однієї галузі права або міжгалузевого комплексу виділяють також загальні та спеціальні суб'єкти» [4, с.99]. На жаль, самі автори не дають дефініції їх розуміння галузевого або комплексного міжгалузевого спеціального суб'єкта правових відносин, що не дає можливості використати його для поширення класифікації різновидів сторін правовідносин.

Порівнюючи означені варіанти використання терміна «спеціальний» стосовно суб'єкта правових відносин, можна відзначити, що в них одна і та ж категорія застосовується і до колективних, і до індивідуальних суб'єктів, що не може бути виправданим з точки зору прагнення до єдиної стандартизованої форми розуміння і використання їх в юридичному обороті. Можливо, корисним буде запровадження до фундаментальної юриспруденції терміна, що стане хоча не синонімічним до «спеціального»

суб'єкта – наприклад, «відокремлений» (за показником відокремленості майна), але таким, який можливо буде розрізнити з поняттям «спеціальний». Звісно, що тут можливі й якісь інші варіанти.

Характеристика «обов'язкових» і «допоміжних» суб'єктів виникає у зв'язку з розумінням забезпечувальних правових відносин. Забезпечувальні правовідносини мають владний характер, тому що зв'язані з необхідністю застосування влади. Владні відносини характеризуються наявністю спеціального владного суб'єкта, що здатний підкоряти інших суб'єктів своєї волі.

Суб'єкти забезпечувальних правовідносин підрозділяються на обов'язкові і допоміжні. Обов'язковим є комплексний суб'єкт. Це носій владних повноважень, що володіє правом і обов'язком справити правовий вплив шляхом застосування санкції правової норми. Цей суб'єкт має забезпечувальну компетенцію, сюди можуть бути віднесені державні органи, посадові особи і т. ін. Але держава в цілому не може бути суб'єктом забезпечувальних правовідносин, це необхідно чітко відзначити.

Другий суб'єкт забезпечувальних правовідносин – це особа чи орган, до якого застосовуються юридичні санкції. Вони мають права і несуть обов'язки.

Допоміжний суб'єкт забезпечувальних правовідносин – особи чи організації, що лише здійснюють допомогу обов'язковим суб'єктам у розвитку забезпечувальних правовідносин [5, с.41].

Поняття «особливого суб'єкта» лише формується у юридичному науковому обороті і, зокрема, стосовно відносин з приводу реалізації суб'єктами права на інформацію.

Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин – це такий вид персоніфікованого суб'єкта (фізична особа), якому надається законом більш широка можливість реалізації права на інформацію, ніж іншим суб'єктам інформаційних відносин, у зв'язку з специфікою їх професійної діяльності з метою забезпечення й гарантування повноти права на інформацію іншим суб'єктам.

Особливий суб'єкт має привілеї в здійсненні права на інформацію, більш широку повноту можливостей в реалізації права за рахунок специфіки професійної діяльності. До таких особливих суб'єктів, у відповідності до українського законодавства, можуть бути віднесені, наприклад: журналісти, державні експерти з питань таємниць, співробітники державних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність [6, с.162].

Так, Письменицький А.А. зазначає: «доцільно окрему увагу приділити таким особливим категоріям суб'єктів інформаційно-правових відносин як журналіст ЗМІ» [7, с.30]. Конкретизує підстави виокремлення журналістів в специфічний різновид суб'єктів правових інформаційних правовідносин Денісова О.С. називаючи умови, що дають підстави для такої класифікації:

– наявність привілеїв у здійсненні права на інформацію, більш широку повноту можливостей в реалізації цього права на підставі специфіки професійної діяльності;

– наявність більш розширеного обсягу юридичних обов'язків, у порівнянні з іншими суб'єктами інформаційних правовідносин (зокрема для забезпечення об'єктивності поширюваної інформації);

– наявність особливої якості деліктоздатності та підстав звільнення від юридичної відповідальності [8, с. 52-54].

Розкриваючи відмінні елементи означених різновидів специфічних суб'єктів правових відносин, можна окреслити їх в такій послідовності:

1. В юриспруденції не сформувалося єдиної точки зору щодо стандарту використання термінів «спеціальний суб'єкт», «обов'язковий суб'єкт», «комплексний суб'єкт» «допоміжний суб'єкт», «особливий суб'єкт». Водночас, слід мати на увазі, що це не синонімічні поняття.

2. Кримінально-правове розуміння «спеціального суб'єкту» орієнтоване, перш за все, на формування основ відмінної від інших суб'єктів деліктоздатності.

3. Поширеним є розповсюдження терміна «спеціальний суб'єкт» на такий різновид правових відносин як колективний суб'єкт у вигляді державного органу чи комерційної організації, де критеріями їх «специфічності» виступають державно-владні повноваження або наявність права провадити професійну підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку. Зокрема, така практика використання терміна «спеціальний суб'єкт» або «суб'єкт зі спеціальною правосуб'єктністю» застосовується у теорії держави і права.

4. Доцільним і корисним вбачається запровадження до фундаментальної юриспруденції та галузевих юридичних напрямків (цивільного права, господарчого права) терміна, що по відношенню до «спеціального» суб'єкту буде близьким, але не співпадаючим – наприклад, «відокремлений» (за показником відокремленості майна) чи якісь інші варіанти.

5. Визначення «обов'язкового суб'єкта» або «комплексного суб'єкта» формується переважно на умовах наявності державно-владних повноважень у такої сторони правових відносин.

6. Характеристика «особливого суб'єкта» ґрунтується на специфіці їх професійної діяльності з метою забезпечення й гарантування повноти прав іншим суб'єктам. Зокрема, така категорія доцільна для використання в інформаційному праві.

7. Водночас існують і критерії, що поєднують всі перелічені специфічні види суб'єктів правових відносин:

– жодний з охарактеризованих суб'єктів не ототожнюється з поняттям держава або народ, що є поширеним уявленням в побутовому спілкуванні та професійному юридичному обороті.

– всі розглянуті види суб'єктів формуються в структурі правових відносин як самостійні різновиди завдяки специфіці їх правосуб'єктності.

Список літератури: 1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. /М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. Х., 1997. 2. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. Спец. вищ. закладів освіти/ М.І. Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. К.–Х., 2002. 3. Скакун О.Ф. Теорія держави і

права: Підручник. 2-е вид. /Пер. з рос. Х., 2005. 4. Теорія держави і права: Навч. посіб. /А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарев, О.Л. Слосаренко. К., 2001. 5. Правоотношения и их роль в реализации права /Науч. ред Ю.С.Решетов. Казань, 1993. 6. Рождественська О.С. Правовий статус журналіста як особливого суб'єкта інформаційних правовідносин //Право і безпека. Х., 2004. 7. Методичні вказівки та плани семінарських занять з дисципліни «Інформаційне право України» /Укладач доц., к.ю.н. Письменицький А.А. Х., 2000. 8. Денісова О. С. Роль преси у правовому інформуванні громадян України. Дис...канд. юр. наук. Х., 2003.

Надійшла до редколегії 29.09.05

І.В. Арістова

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА»

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується тим, що збільшується роль інформаційної сфери. Слід зазначити, що сфера (від грец. *sphaira* – шар) – це область дій, межа поширення чого-небудь (наприклад, сфера впливу); суспільне оточення, середовище, умови [1, с.1295]. Відповідно до ст.12 Закону України «Про інформацію», «інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави» [2]. Основні напрямки інформаційної діяльності: політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо. Основні види інформаційної діяльності: одержання, використання, поширення та зберігання інформації. На сьогодні в національному законодавстві не легалізовано поняття «інформаційна сфера». Вважаємо, що в теперішній час як на побутовому, так і на науковому рівні інформаційна сфера розглядається як сфера, яка формується та розвивається під час інформаційної діяльності.

Безумовно, на сьогодні інформаційна сфера розглядається і як відносно самостійна сфера, і як допоміжна стосовно інших видів діяльності. В останньому випадку йдеться про те, що інформаційна сфера обслуговує практично усі сфери суспільства (економіка, політика, управління, наука, культура, побут, сім'я), тобто займає «підлегле» положення у кожній з названих сфер. На нашу думку, як в першому, так і в другому випадку мається на увазі вузьке тлумачення поняття «інформаційна сфера». Існуюча політика держави в інформаційній сфері (вузьке тлумачення) спрямована як на розвиток безпосередньо інформаційної сфери, так і на підвищення ефективності розвитку державності, безпеки, оборони, пріоритетних галузей економіки, фінансової та грошової системи, соціальної сфери, галузей екології та використання природних ресурсів, науки, освіти і культури, міжнародного співробітництва за допомогою інформаційної сфери. Пріоритетна увага приділяється підвищенню ефективності державного управління як однією з функцій держави. Це підтверджується і Концепцією Національної програми інформатизації, в якій інформаційна сфера, інформатизація розглядається як важливий засіб для розвитку України [3]. Слід зазначити, що відповідна державна політика проводиться і щодо підтримки розвитку саме інформаційної сфери – сфери засобів масової інформації, сфери науково-